

Степан Чарнецький і **Надія Мориквас**
Генрик Збежховський:
останні представники
«музівської» богеми

У колоритній історії обидвох сусідніх муз – «Молодої Музи» і «Молодої Польщі» – не так уже й багато постатей, які б їх єднали наживо. Особливо це стосується вже власне постмузівського періоду – в українському контексті це міжвоєнні десятиріччя, коли творчість молодомузівців розглядалася в ретроспективі, натомість почали оживати спогади та міфи про її богемність.

Степан Чарнецький – «найбільше консекветний галицький богеміст, навіть ще тепер, в періоді свого життя, коли вже пора «присісти». Ще й сьогодні він вірний товариш і друг другого ж такого богеміста польського, Збежховського, і Львів затратив би своє обличчя, якби їх не стало»¹ – констатував «історик» «Молодої Музи» П. Карманський у 1936 році. У тому, що Степан Чарнецький – єдиний з молодомузівців «переріс» часові межі української богеми й залишався богемістом до кінця життя, не маловажну роль відіграла його довголітня дружба з Генриком Збежховським – яскравим (і також останнім) представником молодопольської «циганерії». (Молодополяки-львів'яни належали, окрім старшого від них Каспровича, до другого покоління «Молодої Польщі», народжених у 1870–1880 рр.² Це, зокрема,

¹ Карманський П. *Українська богема*. – Л.: Ліпарт, 1996. – С. 74.

² Malik J. A. *Kultura i nauka // Historija Literatury Polskiej: W 12 tomach. – T. VII: Młoda Polska. – Cz. I. – Rozd. 2. – Bochnia; Kraków; Warszawa: W-wo SMS, 2004. – S. 84.*

Мариля Вольска, Кароль Іжиковський, Остап Ортвин, брати Станіслав і Вінцент Кораб Бжозовські та ін. Зі Львовом були пов'язані Габрієла Запольська (творила тут у роках 1900–1921), Вільгельм Фельдман, Здіслав Дембіцький і Єжи Жулавський (фрагмент його драми «Йюля» С. Чарнецький включив у своєму перекладі до збірки «В годині задуми»³).

Таких по-справжньому популярних людей, яким був Генрик Збежховський у міжвоєнному Львові, тепер важко уявити. Автор запаморочливої кількості віршів легкої лірики, які публікувалися впродовж кількох десятиріч не лише у збірках, але й у багатьох газетах як типові «одноденки», він створив цілу школу легкої сатиричної літератури, великою мірою львівським «балаком». Він був двічі удостоєний престижних літературних нагород: 1928 р. – Літературної нагороди міста Львова і 1938 р. – Золотого Лаврового вінця Польської академії літератури. Чи визнання Збежховському принесли серйозніші жанри, які вимагали більшої праці? Мабуть, слово *серйозний* не відповідає самій природі таланту цього митця. Як і Чарнецький, він був різнобічно обдарованою людиною і плідно працював у різних сферах... Вони були ровесниками (народився Г. Збежховський 1881 р., у Львові), себто людьми одного покоління. І хоча часто, за логікою галицької історії, опинялися по різні боки барикад, у житті та в мистецтві вони були разом. Ось як подає Г. Збежховського стаття в енциклопедії: «Поет, прозаїк, драматург, сатирик, співробітник львівської преси: редактор (у 1920–1926) сатиричного тижневика «Szcutek»⁴. За освітою – правник (студював право у Львівському університеті), однак мав довголітню посаду урядника відділу фінансів Львівського магістрату. Місце праці – львівська Ратуша – також спільне для польського й українського богемістів. (Перед Другою світовою війною С. Чарнецький працював тут пресовим секретарем). Проте найбільше їх єднав богемний спосіб життя.

³ Malik J. A. Kultura i nauka. – S. 43–46.

⁴ *Wielka Encyklopedia powszechna*: Zbierchowski Henryk – Warszawa, 1969. – Т. 12. – S. 667.

Кав'ярні, безсумнівно, були необхідним чинником «музівської» естетики, адже допомагали першим модерністам створювати власне середовище. Для молодомузівців вони були ще й екзистенційною потребою теплого та комфортного пристановиська, де, за словами П. Карманського, «бідний український мистець, що звичайно мешкає в найпідлішій норі, без світла, без повітря і без тепла зимою, находив у довоєнних часах комфорт: вигідне сидження, тепло, чимало світла, багато часописів і журналів у кількох мовах, лексикони... а врешті цікаве товариство... – все за ціну кільканадцять сотиків, які він платив за чай і каву. За ціну тих кільканадцять сотиків він впродовж цілих годин міг грати ролю справжньої людини і мав змогу працювати інтелектуально»⁵. Знаємо, що молодопольки мали можливість створювати й домашні салони. Але все-таки поняття богеми, циганерії найперше тісно пов'язано з кав'ярнями як місцем зустрічей задля спілкування й творчих дискусій. Про роль і значення кав'ярні в житті «Молодої Музи» багато написано її літописцями – П. Карманським та М. Рудницьким. З усіх львівських кав'ярень, зазначав П. Карманський, найпривабливішою для української богеми в першій декаді ХХ ст. була «Монополька» (куди ще заходив І. Франко на газети з усього світу та склянку чаю) і «Централка» (надто причетна до історії «Молодої Музи», адже тут благословлявся на світ часопис «Сьвіт», що означив появу нового літературного угруповання). Побічна роль припала «Народній гостинниці», яка була надто своя і загомінка для письменників. Проте ще у 1935 р. саме тут сподівався зустріти С. Чарнецького Б. Лепкий, про що сповістив тому у листі: «Я в п'ятницю, як буду здоровий, вибираюсь до Рівного з промовою на Шевч[енківськiм] святі і поступлю до Львова. Заїду до Нар[одної] гостинниці. Дуже хотів би з тобою побачитися та з Ром[аном] Купч[инським]. Загляну вечером до Молодої Громади, а як Вас там не буде, то до Лювру...»⁶. Отож, цей лист містить,

⁵ Карманський П. *Українська богема*. – С. 118–119.

⁶ *Лист Б. Лепкого до С. Чарнецького* [1935] // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, від. рукописних фондів і текстології. – Ф. 64. – № 283.

зокрема, інформацію про львівські кав'ярні, популярні в середині 30-х рр. ХХ ст. серед української інтелігенції. Вже традиційна «Народна гостинниця» (на розі теперішніх вулиць Дорошенка і Костюшка) – з гамірною і демократичною, хоч і достатньо дорогою ресторацією, – приваблювала переважно приїжджих, бо насамперед була *гостинницею* (до речі, чи не єдиним українським готелем у Львові). Пізніше «Народна гостинниця» стала улюбленим місцем зустрічей письменників радянської і пострадянської доби, адже Спілка письменників – недалечко. «Лювр» знаходився також майже поруч – на вулиці Третього мая (тепер Січових стрільців) – під номером 12. Нині там працює невеличка кав'ярня, а колись вона була з'єднана з величезним приміщенням, яке студенти Львівського університету 70-х рр. ХХ ст. пам'ятають як кафе «Веселка», що пізніше стало претензійним і вічно порожнім рестораном «Фестивальний», а зараз – гамірним новітнім закладом «швидкої їжі», теж улюбленим місцем університетської молоді.

Генрик Збежховський був театралом, як і Чарнецький, і, можливо, саме з ним той любив «запорпатися в товаристві артисток і артистів з міського театру, музиків і польської богеми», писав П. Карманський⁷. Збежховський – активний учасник життя польських культурних і мистецьких еліт, котрі мали свої улюблені місця зустрічей. У часи «Молодої Польщі» це була, між іншими, львівська кав'ярня Шнайдера (перед *гостинницею* «Варшавською»). Сюди міг заходити й Чарнецький, який ділив час між двома «музами» та їхніми кав'ярнями. У міжвоєнний час Генрик Збежховський був душею товариства, що збиралося в ресторані М. Л. Атляса на площі Ринок, і саме тут йому товаришував Степан Чарнецький. «Атляс» (як говорили львів'яни) став для Львова чимось на кшталт давнього краківського «Wierzynka», з тією, одначе, різницею, що пропонував не тільки добру їжу і першорядний алкоголь. Це було місце, де збирався цілий львівський літературний і мистецький світ – так званих «львівських гаскончиків»... Там Г. Збежховський, за спогадами його онуки

⁷ Карманський П. *Українська богема*. – С. 73.

Христини Подвурської-Сіллітоє, «провів чи не половину свого життя, «владарюючи» при келиху вина з рукою на клавіатурі фортепіано і незмінною сигаретою в устах» у товаристві колег артистів і власника «Атляса», свого приятеля Едзя Тарлерського»⁸. Власне, за ресторанным столиком «Атлясу» придумувалася величезна кількість творів Г. Збежховського. Так стверджувала легенда, яку значною мірою творив сам Геньо. Очевидно, в «Атлясі» Збежховський міг писати тільки «*на коліні*» популярні віршовані колонки до «Gazety rogannej». Тут він мав свою колонку «Що сказав Немо» (псевдонім Збежховського), подібно до того, як Чарнецький мав свою постійну рубрику в «Ділі». Про Геня, про знаменитого пана Едзя, про багатьох цікавих і талановитих людей, котрі протоптали собі стежечку до «Атлясу», – можна прочитати в книжці Ю. Винничука «Кнайпи Львова»⁹. Жаль тільки, що тут немає жодної згадки про Степана Чарнецького, який також був завсідником цього закладу. (Очевидно, Ю. Винничук користувався лише польськими часописами, які допомагали творити легенду Генрика Збежховського – «*цигана*» і *найкращого поета Львова*»).

Як згадувала донька Степана Чарнецького – Леся Чарнецька, ще під час Другої світової війни в «Атлясі» серед портретів-шаржів, котрі прикрашали стіни кав'ярні, був і портрет її тата, а на окремій стіні – Генрика Збежховського. Він був зображений за фортепіано, а з рота йому стриміли аж дві цигарки...¹⁰. У спогадах онуки Г. Збежховського опубліковано репродукцію іншого портрета поета – молодого й романтичного – пензля маляра Казимира Сіхульського (у верхньому кутику дата: 1903 і напис «Roma» – назва ще однієї львівської кав'ярні)¹¹. В одному з видань, присвячених «Молодій Польщі», вміщена репродукція

⁸ Podworska-Sillitoe K. Wspomnienia wnuczki Henryka Zbierzchowskiego // *Rocznik Lwowski*. – 2003. – Warszawa: Instytut Lwowski. – S. 154.

⁹ Винничук Ю. *Кнайпи Львова*. – Л.: Сполом, 2000. – 193 с.

¹⁰ Мориквас Н. *Меланхолія Степана Чарнецького: Есей*. – Л.: Світ, 2005. – С. 138.

¹¹ Podworska-Sillitoe K. Wspomnienia wnuczki Henryka Zbierzchowskiego. – S. 129.

шаржу, виконаного цим художником на поета Яцка Малчевського, який верхи на тигрові (чи якомусь іншому звірові) везе мішок *символів*¹². Ця літографія, датована 1911 р., походить зі львівського «Атлясу», зберігається у фондах Ягеллонської бібліотеки в Кракові. Очевидно, автором й інших шаржів на стінах львівської кав'ярні також був К. Сіхульський, зокрема – й на С. Чарнецького. На жаль, доля цього портрета невідома.

Вітольд Шолгіня так описує останнього представника львівської молодопольської «циганерії»: «Високий, з продовгуватим погідним обличчям, оздобленим “видатним” носом, з розвіяним волоссям, із зав'язаним під підборіддям романтичним чорним бантом, одягнений в оксамитову куртку, в накинутій на рамена артистичній палерині, у ширококрисому капелюсі...»¹³.

Видається, що Збежховський свідомо творив свій образ. Ще у своїх ранніх повістях «Художник» і «Літератор» він зобразив портрети типових «циганів». Проілюструємо один з них (з повісті «Художник», 1907 р.). Отже, герой «став типовим членом тої циганерії <...> I, отже, відчував хронічну відразу до людей «порядних», дивився згори на холодний натовп філістерів і снобів, засадничо плював на багато речей, які ще зовсім недавно любив і шанував, носив довге волосся, великого капелюха, найбільше любив абсент, каву і сигарети і при кожній нагоді дискутував про мистецтво, якому служив усією душею»¹⁴. Отже, маємо портрет самого Збежховського. Насамперед, зовнішній. Порівняймо цей образ зі Степаном Чарнецьким. Його богемність аж ніяк не підкреслювалася одягом. Його дочка згадує: «Тато все ходив в одному костюмі (як я була гімназисткою) – чорному, у білу смужку. Але мені здається, що ніхто тоді з його приятелів не мав більше, ніж один костюм...»¹⁵.

¹² Malik J. A. Kultura i nauka. – S. 83.

¹³ Szolginia W. *Ostatni bard Lwowa: Tamten Lwów*. – Wrocław, 1994. – S. 10.

¹⁴ Malik J. A. Kultura i nauka // *Historija Literatury Polskiej*: W 12 tomach. – T. VII: Młoda Polska. – Cz. I. – Rozd. 2. – Bochnia; Kraków; Warszawa: W-wo SMS, 2004. – S. 95.

¹⁵ Мориквас Н. *Меланхолія Степана Чарнецького...* – С. 247.

Чи костюм у смужку був для Чарнецького богомним атрибутом, як чорна пелерина для його польського приятеля? Чи була це ще молодомузівська звичка? Як згадує М. Рудницький, Василь Пачовський, наприклад, доставши завдаток на збірку, «зараз торгував новий “шлюсрок”, в якому за тих давніх добрих часів можна було ходити цілий рік до каварні і цілий карнавал на балі»¹⁶. А Карманський – про Чарнецького: «Всі дивуються, як він живе і чим живе. Та ніхто не чув ніколи, щоб він жалувався на важкі умовини існування. Для нього, бачиться, фінансова проблема не існує, як не існувала вона для О. Шпитка або Дениса Сембратовича. Є в що одягнутися – добре, нема – обійдеться. Головне, щоби було за що випити»¹⁷. Істинні «цигани» не пристосовувалися до реалій життя, бо відчували свою вищість, яка ґрунтувалася на переконанні виняткової ролі митця в суспільстві. Але чи був таким Генрик Збежховським у своїй творчості?

Польський дослідник Вігольд Ващук, автор монографії «Письменник і кон'юктура» (про літературну творчість Генрика Збежховського), вважає його, як засвідчує назва книжки, кон'юктурним письменником. На його думку, головною прийнятною для Збежховського засадою не була оригінальність, а намагання «потрафити в горизонт очікувань популярного читача, творення текстів, актуальних в дану хвилину, модних та апробованих»¹⁸. Однією з таких очікуваних тем була тема Львова. Тут, очевидно, «суспільне замовлення» і веління поетового серця співпадали, бо він щиро любив Львів. Адже найбільшим даром Збежховського була любов, можна навіть сказати, кохання до рідного міста. Є щось навіть чуттєво-еротичне у його віршах про Львів, який можна оцінити лишень тоді, коли втрапиш його бодай на мить (так само, як кохану людину):

¹⁶ Рудницький М. «Молода Муза» пів-ювілятом // [Назустріч]. – 1937. – № 6. – С. 2.

¹⁷ Карманський П. *Українська богема*. – С. 74.

¹⁸ Waszczuk W. *Pisarz wobec koniunktury. Twórczość literacka Henryka Zbierzchowskiego*. – Lublin: Wyd-wo Un-tu M.Curie-Skłodowskiej, 2000. – S. 10.

Львове, тільки той оцінити зможе
Твою красу, хто тебе на хвилю втратив^{19*}.

Інколи за такими віршами – немов за інтимними листами – можна складати карту... любовних побачень з улюбленим містом, бо поет віддає краплю свого душевного тепла й замилювання кожній вуличці і стежці, що разом становлять край, де «Bezmiar rejżażu poruwa ci dusze».

Однак повернемося до монографії В. Ващука, яка заслуговує на окрему увагу несподіваною авторською концепцією. До слова, вона є його докторською дисертацією, яку В. Ващук захистив 1998 р. (на жаль, незабаром після цього вчений трагічно загинув, не доживши до виходу в світ своєї книжки²⁰). Отже, автор дуже прискіпливо й детально проаналізував творчий доробок Г. Збежховського – а це понад 40 книжок і величезний масив газетних публікацій. Найцікавіше у монографії, що, власне, належить до її концептуальних речей, є, так би мовити, впізнання й розвінчування легенд Збежховського. Найприкметнішими з них є міфи *літературний* і *«циганський»* (Збежховський – «спадковий митець», Збежховський – «найкращий поет Львова» і Збежховський – «циган»). У цьому сенсі, зазначає дослідник, поет і журналіст Збежховський був активним їх творцем, наприклад, добряче «експлуатував» свої ювілеї. У 1928 р., з нагоди 30-ліття творчої праці, Збежховському було присвячене ціле число «Gazety Porannej»²¹, з якою він співпрацював. Навіть він підлаштував свій ювілей, видаючи за початок творчої біографії вірш «Мочари», опублікований у «Życiu», що його редагував Станіслав Пшибишевський, начебто у 1898 р. (насправді це сталося роком пізніше). Завдяки цьому, пише сам

¹⁹ Waszczuk W. *Pisarz wobec koniunktury. Twórczość literacka Henryka Zbierzchowskiego*. – S. 101.

* Тут і далі переклад наш.

²⁰ Mierzejewski A. *Witold Waszczuk: Pisarz wobec koniunktury. Twórczość literacka Henryka Zbierzchowskiego*. Lublin 2000, Wyd-wo Un-tu M. Curie-Skłodowskiej, s. 374 // *Rocznik Lwowski*. – 2002. – Instytut Lwowski. – S. 332.

²¹ HESTAN [Zbierzchowski H. i Wasylewski St.]. *Marionetki pokojowe. Trzy akty wesołych piosenek i aktualnych dialogów*. – Lwów: Księgarnia, 1917. – 68 s.

Збежховський у спогадах, він «відразу ж став пасувати на лицаря «Молодої Польщі», бо публікація вірша в «*Życiu*» давала золоті остроги і вела на Парнас...»²². І з цього, власне, епізоду починається його інтерпретація власної біографії, адже йдеться про встановлення авторитетів, які благословили його поетичну ліру. Отож, згідно з легендою, поруч з Пшибишевським, дебютів Збежховського сприяв також К. Пшерва-Тетмайєр. Він начебто, перебуваючи у Львові, зажадав, щоби йому відрекондували автора «Мочарів», і сказав йому при зустрічі багато теплих слів²³. (Знаємо, що під деяким впливом Тетмайєра перебував і Чарнецький; отже, вони мали на Олімпі «Молодої Польщі» спільних авторитетів).

Є у цьому, ювілейному, числі «*Gazety Porannej*» серед компліментарних публікацій і стаття Степана Чарнецького «З піснею через життя», присвячена музиці у творчості Г. Збежховського, поета-пісняра польського кабареу. Вона теж спричиняється до творення літературного міфу його приятеля. Для нас ця стаття цікава ще й тим, що містить окремі елементи їх спільної біографії. Отож процитуємо її ширше:

<...> А однак з певністю стверджую, що у Збежховського насамперед дримає вроджений музика. Вистачить вслухатись в його поезію – скільки там музичних форм і звуків – чи то якийсь вирваний фрагмент, чи летючий рефрен, а часто ціла мелодія. Вилетів з такого гнізда. Син шанованого педагога, Владислава, піаніста, композитора і досвідченого знавця музики, і матері Анни (Флоріани), що довгі роки була окрасою російської й італійської опер, зрештою (чи для продовження традиції, чи з аґавізму) – чоловік талановитої сценічної співачки і знаменитої піснярки естради Ірени (Задора), яку добре пам'ятає Львів з креації «Аїди», «Батерфляй», «Жидівки», яка два роки тому рознесла славу польській пісні далеко за межами краю у Франції, Бельгії, Чехословаччині, Австрії. Така собі циганська, граюча і співаюча, родина!²⁴.

²² Waszczuk W. *Pisarz wobec koniunktury. Twórczość literacka Henryka Zbierzchowskiego*. – S. 316.

²³ *Ibid.*

²⁴ Czarnecki S. Z pieśnią przez życie // *Cazeta Poranna* [Lwów]. – 1928. – Nr 8491. – S. 6.

До речі, саме статтю С. Чарнецького цитує В. Ващук як аргумент до такої сентенції: «У літературній легенді, будованій на визначенні «поета», важливим моментом є мотив дебюту. Якось підготовлює його тема мистецьких родинних традицій. Тут аргументом легенди є переконання, що незвичні таланти не беруться нізвідки, а знаходять паралелі у звершеннях батьків, братів і сестер»²⁵. С. Чарнецький, на відміну від приятеля, такої преамбули до своєї творчої біографії не мав. І взагалі – він вибрав українську долю, а тут тло для злету було зовсім іншим. Хоча С. Чарнецький увійшов у літературу пізніше, їхня дружба почалася, мабуть, ще тоді, коли Г. Збежховський, «удекорований 4-ма золотими комірцями, восьмикласником грав на органах під час Служби Божої в костелі Кларисток... Залишився в моїй пам'яті його гострий профіль, коли на естраді філармонії за часів Людвіка Hellera сидів при фортеп'яні як акомпаніатор»²⁶. Далі С. Чарнецький пригадує часи, коли Генрикову пісеньку з рефреном «завжди знайдеться така дзюра, крізь яку можна пролізти», підхопив увесь співаючий Львів. «А потім прийшов час, коли ми всі захоплювалися настроєвою пісенькою “Вальс ночі”, мелодію якої Збежховський привіз з-над берегів Sekwany, прибравши її у свої слова... Чув Львів його пісеньку “o पहले i testiove”, “balady o rasie”, “przyslowia”. Ще й зараз жовніри і молодь співають його популярну пісеньку “про невідомого жовніра”»²⁷.

Отже, їхня дружба почалася давно, ще коли Генрик був гімназистом, а Чарнецький, очевидно, – учнем реальної школи. І почалася вона з ще однієї їхньої спільної пристрасті – музики. Ось чому Чарнецький знав про справжню глибину цього захоплення свого приятеля. У цій самій статті він писав: «А має Збежховський у своєму музичному доробку і серйозні пісні (на свої слова), сповнені глибоким ліризмом, незвичайно щирі і безпосередні у вислові... Дивно, що поза двома збірками “Пісеньки

²⁵ Waszczuk W. *Pisarz wobec koniunktury. Twórczość literacka Henryka Zbieżchowskiego*. – S. 314.

²⁶ *Ibid.* – S. 6.

²⁷ Czarniecki S. *Z pieśnią przez życie.* – S. 6.

жовнірські”, написані для пропаганди під час війни, і “Kalendarz polskie”, не випустив Збежховський нічого зі своєї музичної творчості у світ, не виніс більше нічого на книжковий ринок. Ховає свої пісеньки для себе і для грона своїх найближчих... У себе вдома чи в гроні задушевних друзів сідає за фортепіано напівзадуманий, напівусміхнений. Грає, говорить, співає, сміється і скаржиться, бунтує і плаче, словом, сповідається. А бувають хвилини, коли маю враження, що фортеп’яна розбитий вщент»²⁸.

Передостанні фрази цієї статті трохи суперечать загальній позиції Ващука, який уважав Збежховського за кон’юктурного письменника. Втім, у вступі до своєї роботи дослідник зазначив, що Збежховський «буває й оригінальним і творчим». З іншого боку, можливо, Чарнецький знав щось більшого про свого приятеля. Втім, Г. Збежховський залишив нам не один «автопортрет». Зацитуймо у цьому сенсі вірша «Жонглер», що дав назву одній із його збірок.

Жонглер

Люблю бавитись з римою, як з дівчиною,
Яка для мене своїх пестоців не жаліє.
Мої уста іноді плывуть по її шкірі,
Як теплий вітерець вечірньої години.
Та часом жага уразить, як лезо,
Розпалить в крові бажань динаміти,
Й зуби вгризаю в тіла її оксамити.

.....

Часами для мене стає гротеском.
Як вправний штукар – тримаю у пальцях
Кулю червону, жовту й блакитну,
І ще четверту, що є моєю сльозиною.
І в такт мелодій заколисаних вальсів,
Ловлю над головою всі кулі чотири,
Ніби найліпший жонглер у цирку²⁹.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Zbierzchowski H. *Żongler // Rzeczy wesole i smutne / Okładkę wykonał Z. Kurczyński. – nakładem «Szczytka». – Lwów, 1922. – S. 5–6.*

Така широка амплітуда коливання, від «червоної кулі» – до «сльозини», це – розмаїття жанрів і настроїв: від легкої іронії – до сатири, гротеску і, нарешті, – до тонкого ліризму. Цей вірш підтверджує, окрім усього іншого, що Г. Збежховський, як це підкреслював В. Ващук, був свідомий свого місця в культурі. (Хоч автор не знав усіх своїх віршів на щодень, які друкувалися в газетах під рубрикою «День добрий» і які згодом часто ставали пісеньками. До творення масиву міського фольклору були причетні й літератори, й безіменні автори).

Збежховський, крім усього іншого, був жонглером у житті, людиною азарту, зрештою, як і Степан Чарнецький. Обидва поставили на карту здоров'я, себто життя. До наших днів докотилися легенди про пиятики, що влаштовував Геньо в «Атлясі». В ті роки (як згадувала Леся Чарнецька) був популярний такий шпльгер Збежховського:

Піць альбо не піць –
ото ест питане.
А пшеціж латво
Отповедіць на не:
Не піць ест здраво,
Але піць пшиємне!³⁰

А Степан Чарнецький писав:

Вина, вина, дівчино!
Червоного, як кров!
Хай вип'ю за минуле,
за молодість, любов,
За мрії, що погасли
Від холоду життя –
На вічний вип'ю спомин,
На вічне забуття!³¹

Втім, зацитовані тексти засвідчують лише їх тематичну спорідненість. Вірш українського поета важко віднести до легкої

³⁰ Мориквас Н. *Меланхолія Степана Чарнецького...* – С. 133.

³¹ Чарнецький С. «Сумні ідем»: *Вибір поезій*. – Львів, К.: Новітня бібліотека, 1920. – № 34. – С. 57.

лірики. Тут звучать навіть трагічні нотки: це прощання з молодістю, усвідомлення марноти життя.

Характерними для Збежховського були легкі вірші винятково інтимного змісту, які побутували певний час у репертурі польсько-го кабаре. Музику до шлягерів Збежховського писав, очевидно, відомий львівський композитор легкої музики Збігнев Ліпчинський (його В. Шолгіня називає серед приятелів Генрика). Але насамперед – сам поет (це засвідчують хоча б його «Piosenki kabaretowe», видані разом з музичними нотами без зазначення композитора). Часто в «Атлясі», написавши чергового вірша «на коліні», він сідав за «атлясовий фортеп'янь», щоби відразу, при власному акомпонементі, показати товариству свою нову пісеньку.

Степана Чарнецького також називають серед авторів популярних шлягерів (теж розкиданих по різних часописах, зокрема й польських, і, на жаль, забутих). Як згадує його донька, він сам складав музику до своїх пісень. Потім розшукував Станіслава Людкевича, який засідав в котрійсь із львівських ресторацій, найчастіше у «Шнайдера», щоби наспівати йому свою мелодію, а Людкевич підправляв її і стилізував. Хтозна, чи не залунав піснею, наприклад, вірш «До панни Е»? (Який не дуже вписується у реноме Чарнецького як серйозного ліричного поета).

Ти плачеш, плачеш... срібна струя сліз,
Сумненькі очи... Гей, моя кохана,
Не плач. З плачу червоний стане ніс.
Що? Кажеш, у серденьку рана?..
Причім тут смуток?... От лице закрий.
Бо ще на сміх підоймуть добрі люде.
Що принесло життя, бери та пий,
Бо завтра, гей, нас завтра вже не буде!..³²

Ці рядки звучать трохи цинічно як на Чарнецького-джентельмена. Щоправда, навіть у цьому іронічному легкому вірші, зрештою, альбомному (на що вказує посвята), бринить улюблений філософський мотив поета – відчуття швидкоплинності і марноти життя. Однак він наводить на думку: а чи відкрився нам

³² ст.ч. [Чарнецький Степан]. До панни Е. // *Неділя* [Львів]. – 1911. – № 20. – С. 2.

увесь Чарнецький? Чи його шлягери не мали у собі присмаку легкої літературної авантюри, як у Збежховського? Але видається, що частка щирості – найліпшої зброї проти цинізму – тут на заваді. Шлягерами могли стати й деякі переспіви С. Чарнецького з Гайне, примітні своєю іронією; хоча, може, й не варто проводити тут паралелі зі Збежховським, який почував себе природніше в урбаністичній темі, ніж С. Чарнецький.

Творення шлягерів стоїть особно від «музівської» естетики й творчості, так само як масовий «продукт» – від елітарного. І навіть богемний образ «останнього поета в пелерині» не може зарадити справі. Муза і популярність – діаметрально протилежні речі. Тим паче, що пісенна творчість Збежховського збігалася в часі з творенням міської субкультури, дотичної до «батьярських» шлягерів, до якої меломани Збежховський і Чарнецький могли бути наближені. Це був час стилізації під міський фольклор. Подібно, як сто років перед тим поети-романтики шукали тем і натхнення у сільському фольклорі – народних піснях, тепер настав час фольклору міста і його околиць. У фейлетоні С. Чарнецького «Співаючі передмістя» на цю тему є такі рядки:

Я все мав глибоку віру – в музикальність Львова... Моя віра виросла... зі співолюбивості самої столиці, особливо її передмість. Бо всі львівські передмістя співають, одні тонче, другі грубше, одні голосніше, другі дискретніше, кожне з них має свою фізіономію, свій характер і свій репертуар. І романтично-таємнича Левандівка, і все любовно настроєний Личаків, і понурий Замарстинів, і гамірне Городецьке... Пісня і звуки гармонії – то душа львівського передмістя³³.

С. Чарнецький сам був залюблений в співи та музику. П. Карманський в «Українській богемі» писав, зокрема, що Чарнецький часто «підспівував тужливі арії, що ходили за ним і з ним навіть тоді, як у його голові шуміло вино чи коньяк. Не раз після півночі можна було почути здалека арії якоїсь опери, які він повними грудьми виводив, ідучи ринком самотою»³⁴.

³³ Горобець Тиберій [Степан Чарнецький]. *Квіти й бодяче: Нариси й замітки з дороги життя*. – Львів; К.: Літ-на бібліотека «Русалки». – Вип. 12. – 1922. – С. 16–17.

³⁴ Карманський П. *Українська богема*. – С. 73.

До цього можна додати й спостереження Галактіона Чіпки (Романа Купчинського). Він, як і С. Чарнецький, друкував свої фейлетони й гуморески в «Ділі». У жартівливому вірші «Хто то?» під постійною рубрикою «Відгуки дня» він кілька разів наголосив на співчутті свого героя: «Хто співаючи працює?», «Хто це, хто це опівночі будить ревом сонний Львів?», «Хто кепуриць серенади під бальконами в садах?» (*Кепуриць* – від прізвища знаменитого польського тенора, якого дуже любив С. Чарнецький. Як згадує його донька, коли до Львова приїжджав Ян Кепура, в їхньому домі панувало надзвичайне пошвавлення³⁵). До речі, автор цього вірша обізнаний з приватними обставинами С. Чарнецького: «Хто зарікся навіть дома // пити воду місяць, два?» – натяк на пристрасть Чарнецького до чарки. Цей популярний жанр мав свою специфіку. Висміюючи свого героя чи кепкуючи над ним і не називаючи по імені, автор робить його впізнаваним (здебільшого, не лише для посвячених). Зазвичай, в останній строфі була непряма відповідь на поставлене питання «Хто то?»:

В кого гумор жайворонка,
Хоч шпаркий, як воробець,
Хто зірвався з посторонка?!
Це – солом'яний вдовець³⁶.

Це, безсумнівно, Степан Чарнецький. Маємо відразу кілька підказок. *Воробець*: натяк на псевдонім Степана Чарнецького, яким він підписував свої фейлетони, – Тиберій Горобець. Слова *гумор жайворонка*, очевидно, мають применшувати його талант гумориста. А *солом'яний вдовець*? Теж справедливо. Тут прихована особиста драма Чарнецького... Він був одружений з польською красунею Іреною Поповчак, значно молодшою від себе. Доля в них не склалася: молода дружина не могла змиритися з богемним способом життя чоловіка... У 1926 р. вона трагічно загинула – впала з вікна (чи – наклала на себе руки, як передає

³⁵ Мориквас Н. *Меланхолія Степана Чарнецького...* – С. 191.

³⁶ Чіпка Галактіон [Роман Купчинський]. Відгуки дня. Хто це? // *Діло*. – 1928. – № 156. – С. 7.

родинний переказ). Але подружжя на той час вже давно жило окремо, хоч і не було формально розлучене. Степан Чарнецький не одружився вдруге і сам виховував своїх двох доньок. Щоправда, йому допомагала старша сестра Олена.

Зрештою, «цигани» вели достатньо осілий спосіб життя: у них були сім'ї, отже, й обов'язки, які змушували їх заробляти на шматок хліба у міському магістраті. Інша річ, що обидва зуміли підпорядкувати свої обов'язки своєму покликанню. (Жертвами стали їхні дружини). «Атляс» був кульмінаційною точкою чи не кожного дня приятелів, але не єдиною. Ранок С. Чарнецького починався з інших кав'ярень. Він ставав сам собі паном, як тільки виходив з дому. На роботу йшов пішки, бо переходив через дві кав'ярні. Спочатку читав газети на розі Пекарської – Панської (потім Пілсудського, а зараз Франка) в «Удзяловій». Він любив випити свою першу чорну каву наодинці, переглянути свіжі газети, які ще пахли друкарською фарбою, помічаючи олівцем все, що варте було обговорення. Бо перейшовши вулицю, він відразу заходив до другої кав'ярні. На протилежному розі Панської була ще одна кав'ярня – «Варшавська». Там на нього вже чекав Генрик Збєжховський, який спускався до середмістя із Піскової на Личакові. Зранку популярний поет не тішився своєю популярністю: його більше знала в обличчя вечірня публіка, зрештою, як і Чарнецького. Вони мали спільну мову по життю і літературі, й по келишку. Зрештою, обидва були журналістами і любили проглядати ранкові газети разом. Чарнецький забував з Генриком про свої домашні клопоти і налаштовувався на новий гарний день. Тим паче, що їх ще чекав обід в «Атлясі». Коло замикалося.

Іноколи у літні погожі дні приятелі зустрічалися в затишній домівці Збєжховських на Пісковій. Ця вулиця у мальовничому куточку Львова була прихистком митців і артистів. Тут з 1912 р. (у будинках під номерами 15 і 15а) працювала Вільна академія мистецтв – достатньо високого рівня мистецька школа. З тодішніх художників-українців у ній викладали Іван Труш та Олекса Новаківський (до того часу, поки не заснував своєї художньої школи на площі св. Юри, яка перебувала під опікою митрополита Андрея Шептицького). Поруч була майстерня головного

художника Львівської опери Фелікса Вигживальського, де, очевидно, виконувалися ескізи та макети декорацій до театральних вистав. До речі, онука поета називає ту саму адресу Збежховських: Піскова, 15. (Виявляється, Академію заклав на своєму городі швагер Збежховського – Леонард, той самий, який пізніше відгородиться від Генрика, якого він недолюбував, високим парканом, а поет відомстить йому пісенькою, де рефреном звучатимуть слова: «Завше знайдеться така дзюра, через яку можна пролізти»). Один із сучасників, дивуючись із зайнятості Збежховського, писав: «Доба у Львові мала тільки двадцять і чотири години. Як при цьому всьому Геньо міг ще виконувати функції ні менше, ні більше, як на правду радника Відділу фінансів, – цього навіть найближчі приятелі не могли зрозуміти. Навіть ті, для яких знаходив час у ролі чарівного господаря на заскленій веранді вілли панства Збешховських на вулиці Пісковій»³⁷.

А на свята – Степана і Великдень – Геньо приходив до свого приятеля на вулицю Красінського – із загадковою секретаркою Франею, яка шокувала малу Лесю Чарнецьку своїм сміливим декольте³⁸. (Про Франю згадує й онука Збежховського, описуючи тривожні вечори свого дідуся у перші дні Другої світової війни на Пісковій, коли він ніяк не міг виїхати до Криниці, де була його дружина з донькою. Він зачинявся у своєму холодному, неопалювальному будинку на Пісковій, і лишень приятелі порушували його самотність – Едзьо Тарлерський, колишній власник «Атлясу», та вірна і віддана йому всім серцем Франя³⁹).

Ці дві постаті, два останні богемісти «молодих муз» – польської й української – трохи вже старомодні, для багатьох були ностальгійним спомином про власну молодість. Бо ж рідко хто так мало важив дрібничковими буднями й надокучливими клопотами, як ці жонглери життя. Здається, вони були вищими і понад кричущі катаклізми галицької міжвоєнної дійсності,

³⁷ Szolginia W. *Ostatni bard Lwowa: Tamten Lwów*. – S. 12.

³⁸ Мориквас Н. *Меланхолія Степана Чарнецького...* – С. 133.

³⁹ Podworska-Sillitoe K. *Wspomnienia wnuczki Henryka Zbierzchowskiego*. – S. 142.

виставивши проти них, мов щит, свою лірично-іронічну ліру. Принаймні, їхня дружба перетривала всі українсько-польські драми й непорозуміння. Кепкуючи, наприклад, із безплідних зусиль східно-малопольських послів на нарадах у Варшаві у справі порозуміння двох сусідських народів, Чарнецький-фейлетоніст «цілком серйозно» пропонує легший шлях її полагодження. І малює перспективи ... Польсько-українського казино або клубу:

Вистане зареквірувати (орендувати) льокаль, умеблювати його, завести гру в карти, доміно, рулетку, шахи і більярд. Конечний є на місці буфет і то добрий. Там може наступити зближення. Там може прийти до ідилії... Людкевич товк би на більярді, а я підспівував би:

Біда польку спокусила,
Пішла полька за русина...⁴⁰

А Збешховський писав у триптисі «Національна справа» про безперервний бенкет, який був сенсом життя тогочасної польської світської публіки, який супроводжувався іронічним рефреном: « А національна справа все росте і росте!».

І. Ох, де ще чоловік так бавиться у світі,
Як на банкеті?!
То визнать слід.
Бо як собі поп'ю й поїм як слід,
Нові мелодії
Заграє кров.
Майонез з риби,
Гриби- шампінйон,
Чи тій спокуси є у стані
опертись якийсь муж?
Печеня – а потім
Індик з компотом,
А національна справа все росте і росте!⁴¹.

Популярними були сценки-діалоги Г. Збешховського, котрі, очевидно, входили до репертуару літературного театру, як, наприклад, «Маріонетки мирні»: три дії веселих пісеньок і

⁴⁰ Горобець Тиберій [Степан Чарнецький]. *Квіти й бодяче...* – С. 87–88.

⁴¹ Zbierzchowski H. *Piosenki kabaretowe: wraz z tekstem muzycznym.* – Lwów: Karol Juffy. Księgarnia, Warszawa: E. Wende i SKA. – 1912. – S. 48.

актуальних діалогів. Їх героями могли бути особистості кількох поколінь та епох, але звичайно на тлі сучасного для автора Львова. («Маріонетки...» мають двох авторів під одним псевдонімом: HESTAN – Henryk Zbierzchowski і Stanislaw Wasylewski). Наприклад, ремарка до другої дії: «Вечір. Площа Академічна. Зліва: освітлений вхід до кав'ярні «Рома», справа – до кав'ярні «Шкоцька»⁴². Справді, ці дві кав'ярні, кожна з добірною, але «своєю», публікою, розміщені майже навпроти одна одної (на перетині вулиць Фредра та Академічної) творили своєрідний динамічний вузол. Саме тут Каспрович зіткнувся з духом Міцкевича, який зійшов з колони (п'єдестала) свого пам'ятника, щоби відпочити трохи від патріотичних промов, які там відбувалися.

Міцкевич:
Досить мені вже того гашишу,
Повітря прагнуть мої уста,
Хочу тиші!

Каспрович:
Як? То Колона порожня?..

Міцкевич:
Петшицький – поет хвацький –
На хвилю мене замінив,
На цоколь вступив
І чекає, коли вернуся з прогулянки.

Каспрович:
Не знайшовся хтось гідніший?

Міцкевич:
Так! Але ніхто не схотів
Стояти до рана...⁴³

Генрик Збежховський стає іншим, коли бере до рук ліричну лютню. Навіть у його так званій легкій ліриці є багато ніжності – поруч з грайливістю й іронією. Є тут інколи сміливі

⁴² HESTAN [Zbierzchowski H. i Wasylewski St.]. *Marionetki pokojowe*. – S. 28.

⁴³ *Ibid.* – S. 28–29.

двозначності – все, окрім вульгарної банальності. Прочитуємо, для прикладу, вірш «Моя осінь».

Коли в осінньому золотому сонці
Рум'яніють дерева,
Я укладаю пакт з осінню.
Десь на невидимому верстаті
В сонній тиші над полями
Пречудові шати тче мені.

.....

Прийди, дівчино, до моєї хати –
Я тепер такий багатий...
В чудові тебе вберу шати.

.....

А за шат пишноту королівську,
Що піднесе блиск вроди,
Тільки однієї прошу нагороди:
Твої перса – два білі котики
Із рожевими пуп'янками –
Я розбуджу поцілунками⁴⁴.

Такої вишукано-грайливої еротики не знаходимо в поезії С. Чарнецького. Ця тема у нього звучить або серйозніше, з романтичними переживаннями, або ж іронічно – як у поезії «О, не кленись!»:

О, не кленись, лише цілуй!
Клятьба жінок – се річ пуста –
Від слів солодший поцілуй
І теплі молоді уста.
О, не кленися! Перестань!
Бо слово лиш розвіє чар,
Коли на груди склоню скрань
І тіла твого вчую жар –
Готовий ще повірять я,
Що ти усе будеш моя⁴⁵.

⁴⁴ Zbierzchowski H. Żongler. – S. 7–8.

⁴⁵ Чарнецький С. *В годині задуми: Поезії*. – Львів: Новітня бібліотека, 1917. – Ч.24. – С. 39.

На перший погляд, легку-еротичну лірику Збежховського і поезію Чарнецького недоречно порівнювати. Втім, для порівняння надається лишень та невелика частина поетичного доробку С. Чарнецького, яку умовно можна назвати *легшою* – на тлі його інтимної лірики, позначеної щирістю і глибоким ліризмом. Однак і таке зіставлення допомагає нам виразніше побачити своєрідність кожного з поетів. Вони різні, але водночас їх єднає багато спільного. У своїх найприкметніших виявах обидва поети – помітно національні. Вгадується польське шляхецтво й українська сентиментальність, легкість – і серйозність, поза – і щирість тощо. Безперечно, на багато речей кляли свій відтінок тодішні політичні реалії. Але митці намагалися унезалежитися від них. І навіть якщо розглядати, услід за Ващуком, кон'юктурну позицію Г. Збежховського, то вона стосується тільки його догідливості публіці, яку він любив, але не владі. У глибині серця він відчував істину: «Коли душа людська вклякає,.../ скинувши з себе гріхи, / ловлячи посмішки ангелів, / Почувається у своїй радості /Крапелькою безконечності...»⁴⁶.

Помер Генрик Ёжимата Збешховський, Лауреат міста Львова, у листопаді 1942 р. у с. Криниця, на своїй улюбленій віллі «Немо», якою володів з 1928 р., на руках трьох жінок: дружини, доньки й онуки. Збежховський був тісно пов'язаний з Криницею, проводив тут канікули, був у цих околицях знаним і шанованим. Ця інформація, оприлюднена внучкою поета Христиною Подворською-Сіллітоє, спростовує чутки, ніби Збежховський самотнім помирав у Криниці під час окупації: «Ніхто тут його не знав, помирав сам, без родини»⁴⁷. Разом з його смертю почалася ще одна легенда: перепоховання праху поета на Личаківський цвинтар у Львові (що досі турбує його прихильників).

Непрочитаний теперішнім поколінням львів'ян, Збежховський все-таки залишився жити десь у кутиках міської пам'яті – й

⁴⁶ Zbierzchowski H. *Erotyki*. – Lwów, Spółka nakładowa «Odrodzenie». – 1923. – S. 46.

⁴⁷ Podworska-Sillitoe K. Wspomnienia wnuczki Henryka Zbierzchowskiego. – S. 130.

не лише як автор шлягерів, бо насправді їх уже ніхто не пам'ятає. У Львові, у Вірменському Соборі, над «процесійними» дверима, з лівого боку, де є фреска відомого художника-монументаліста Яна Генрика Розена «Смерть св. Катерини Александрійської», можна побачити обличчя Генрика Збєжховського. Художник змалював з нього ангела.

Існує ще одне вагоме продовження творення легенди Збєжховського. Справжнім зібранням міфів стала, власне, книга В. Ващука, покликана ці міфи розвінчати. Це знову ж таки доводить, що кожна епоха творить свою міфологію, яка з плином часу часто переплітається з історичними реаліями. Стосовно міфів «Молодої Музи», то найбільшими її міфотворцями були П. Карманський і М. Рудницький. Степан Чарнецький теж спричинився до творення власного міфу, головню як галицький дотепнословець Тиберій Горобець, але свято пильнував від дешевої популяризації територію Поезії. А його приятель Генрик Збєжховський, попри всю свою спрагу слави, теж чітко розмежовував дві сфери власного літературного буття: щоденного ремесла і поетичного поклонання.

«Кав'ярняна культура», традиції богемі не тільки формували особливий тип митця-інтелігента, дистанційованого від побуту та щоденних потреб суспільства, а й відбивалася у їх творчості. Це особлива стосується С. Чарнецького. Критики (Б. Рубчак, М. Рудницький) не даремно наголошували, що його постать найяскравіше відповідає зразкові західноєвропейського богеміста. Очевидно, саме він переносив цей стиль, манеру поведінки і мислення у «Молоду Музу». На основі богемної культури творилися контакти молодомузівців і молодополяків.